

«Ο τόπος της Σταύρωσης και της Ταφής του Ιησού. Η
έμμονη υποτροπή της αμφισβήτησής τους»

Νέα Εστία

147/1722/2000

σ. 504-518

Ὁ τόπος τῆς σταύρωσης καί
τῆς ταφῆς τοῦ Ἰησοῦ
(Ἡ ἔμμομη ὑποτροπή τῆς ἀμφισβήτησής τους)

Διατρέχουμε φέτος τό ἔτος 2000 ἀπό τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, δημιουργοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς παγκόσμιας μονοθεϊστικῆς θρησκείας. Ἀνάμεσα στίς πολλές καί ποικίλες ἀναφορές σέ αὐτόν τόν ἑορτασμό καί τίς σχετικές δημοσιεύσεις, υπάρχουν καί μερικές πού ἐπανερχονται στό γνωστό θέμα τῆς αὐθεντικότητας τοῦ τόπου ὅπου σταυρώθηκε καί ἐτάφη ὁ Θεάνθρωπος, θέμα πού τοῖς τελευταίους αἰῶνες τῆς δευτέρας χιλιετίας ἔχει ἀπασχολήσει μέ ἐνταση πολλούς ἐρευνητές.¹ Ἐμοιαζε ἐντούτοις νά ἔχει ἐξαντληθεῖ τό ἐνδιαφέρον αὐτό, μετά τίς ἀνασκαφικές ἰδιαίτερα ἐρευνες τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα στήν παλιά πόλη τῶν Ἱερουσαλὴμων. Ἡ γενική συμφωνία ἀρχαιολόγων καί ἱστορικῶν διαφανόταν σέ ἄρθρα καί αὐτοτελεῖς δημοσιεύσεις² καί ὀδηγοῦσε στήν ἀπόρριψη αὐτῆς τῆς μακροχρόνιας ἀμφισβήτησης. Πρόσφατα ὅμως φαίνεται ὅτι τό ζήτημα ἐπανερχεται μέ τήν ἐκδόση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀγγλοῦ Martin Biddle, *The Tomb of Christ*³ (Ὁ Τάφος τοῦ Χριστοῦ), τό ὁποῖο ἐπαναθέτει τό θέμα ἀπό

¹ Ὁ Γ. Π. Λάβδας γενήθηκε τό 1935 στή Ρεχόβ Λακωνίας. Καθηγητής στό Τμήμα Ἑκκοινωνίας καί ΜΜΕ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τελευταῖο βιβλίο του: *Ἡ ἐκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική ἀπό τόν 16ο ὡς καί τόν 20ό αἰῶνα, σέ συνεργασία μέ τοῖς Λ. Γουλάκη-Βαυτοῦ καί Γ. Καραδέδο (Φιδιπότης 1996).*

² Πρβλ. τό πρόσφατο βιβλίο τοῦ Κ. Δ. Καλοκίρη, *Τό ἀρχιτεκτονικό συγκρότημα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Ἱερουσαλὴμων καί τό θέμα τοῦ ἁγίου φωτός*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 35 κ.ε., ὅπου παρατίθενται οἱ σημαντικότεροι ἀμφισβητήτες τῆς αὐθεντικότητας.

³ Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μὴ χριστιανικοί ἐρευνητές, ὅπως ὁ Ἰσραηλινός ἀρχαιολόγος Ντάν Μπαχάτ (Dan Bahat), συνοψίζοντας τά πορίσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν εὐάγει στό συμπέρασμα ἑνός οὐδέτερου ἐρευνητή, ὅτι "[...]we really have no reason to reject the authenticity of the site [of the Tomb]". Ἀρχαῖα: «[...]δέν ἔχουμε πραγματικά κανένα λόγο ν' ἀπορρίψουμε τήν αὐθεντικότητα τῆς θέτης [τοῦ Τάφου].» Πρβλ. τό ἄρθρο του "Does the Holy Sepulchre Church Mark the Burial of Jesus?", στό περιοδικό *Biblical Archaeology Review*, τόμ. XII, τχ. 3 (1986), σ. 38.

⁴ Martin Biddle, *The Tomb of Christ*, Sutton Publishing, 1999.

μία διαφορετικὴ τώρα σκοπιὰ, ὄχι πάντως ἐπιτυχέστερη ἀπὸ τίς προηγούμενες, ὅπως ἐλπίζω νὰ δευχθεῖ στή συνέχεια.

Προτοῦ ἀναφερθεῖμε στή νέα αὐτὴ ὑποτροπὴ τῆς ἀμφισβήτησης τῆς αὐθεντικότητος τοῦ τόπου τοῦ Πάθους καὶ τῆς ταφῆς (ἀφοῦ καὶ τὰ δύο συνδέονται τοπογραφικὰ ἄμεσα), εἶναι σκόπιμο νὰ ἐκθέσουμε μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ συντομίᾳ τὸ ὅλο ζήτημα, ὥστε νὰ γίνῃ κατανοητὴ στὸν ἀναγνώστη ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐξέλιξί του.

Πρέπει ἐξαρχῆς νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐν λόγω ἀμφισβήτηση εἶναι προϊόν ἑνὸς μέρους τῆς δυτικῆς μόνο χριστιανικῆς σκέψης καὶ κριτικῆς ἀνάπτυξης τῶν πραγμάτων καὶ δὲν ὑπῆρξε ποτέ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς (ὀρθόδοξης καὶ ἄλλης), ἡ ὁποία βρίσκεται ἐγγύτερα στὸ γῶρο τοῦ χριστιανικοῦ θεῶν δράματος. Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ λεχθεῖ ὅτι στήν οὐσία ἡ πολεμικὴ αὐτὴ ξεκίνησε ἀπὸ ἄλλους λόγους καὶ ὄχι καθαρὰ ἐπιστημονικούς ἢ τοπογραφικούς.⁴ Καὶ χωρὶς τίς ἀνασκαφές (ἀπὸ τὸ 1960 καὶ μετὰ), ἡ ἴδια συνεχῆς, ἀναμφίβολη καὶ τεκμηριωμένη παράδοσις (ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες περίπου ἀπὸ τὴ σταύρωσις) τῆς ταύτισης τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ Τάφου μὲ τὰ κωνσταντινεια κτίσματα (326-335 μ.Χ.) εἶναι ἐπαρκῆς καὶ πειστικὴ γιὰ τὸν καλοπροαίρετο μελετητή.⁵ Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ δυτικόφρων ἐριμνησία τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν κειμένων ἔδωσε λαβὴν σὲ διαφορετικὴ κατανόησι καὶ κατέληξε σὲ ἀναζήτησι ἄλλων σημείων γύρω ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, τὰ ὁποῖα θεωρήθησαν ὡς ὁ αὐθεντικὸς τόπος τῶν δραματικῶν γεγονότων.

Τὰ βασικὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀμφισβήτησης, ἡ ὁποία ξεκίνησε σποραδικὰ μὲ γραπτὰ κείμενα, ἤδη ἀπὸ τὸν 12ο αἰῶνα, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

⁴ Δὲν φαίνεται ἀπίθανη ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀναζήτησης ἄλλων σημείων γύρω ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ προτεστάντες καὶ ἀγγλικανούς κυρίως θεολόγους καὶ κριτικούς, ὁφείλεται στὸ γεγονός ὅτι τὰ κυριώτατα αὐτὰ προσκινήματα τὰ ὀρίζουν ἀπὸ αἰῶνες οἱ ἐλληνορθόδοξοι, οἱ καθολικοὶ, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Κόπτες καὶ οἱ Συριακοί, ἐνῶ οἱ ἀγγλικανοὶ καὶ προτεστάντες δὲν ἔχουν παρόμοια δικαιώματα. Ἐνδιαφέρον π.χ. εἶναι ὅτι οἱ ἐπίσης δυτικοὶ καθολικοὶ οὐδέποτε διατύπωσαν παρόμοιες θέσεις. Παρασυρμένος ἀπὸ τίς θεωρίες τῆς ἀμφισβήτησης ὑπῆρξε ἐπίσης καὶ ἕνας Ἕλληνας, ὁ γεωγράφος Γ. Ἀρβανιτάκης. Πρβλ. σχετικὰ, Κ. Δ. Καλακίρης, ὁ.π., σ. 36 κ.ε.

⁵ Ὁ Μελλίτων Σάρδεων, ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ὀριγένης, ὁ Κυπριανός, ὁ Ἱερώνυμος, οἱ ὁποῖοι ἄρξαν γραπτὰ κείμενα τὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα μ.Χ., ἀναφέρουν τὸν Γολγοθᾶ καὶ τὸν Τάφο, πέρα θέβαια ἀπὸ τὴν ὅλη χριστιανικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία διατροῦσε ἐντονη τὴ θέμησι τοῦ τόπου τοῦ Πάθους. Πρβλ. περιοδικό *Νέα Σιών*, τόμ. ΚΓ', τχ. Δ' (1928), σ. 193 καὶ τχ. Ε' (1928), σ. 674 κ.ε.

1) Μέχρι και πριν από τις τελευταίες ανασκαφές που οδήγησαν στη διακρίνση της διαδρομής των ἀλλεπάλληλων τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ Φλαβίου Ἰωσήπου⁶ γιὰ τὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνα ἦταν ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ Κήπου μὲ τὸν Τάφο βρίσκονταν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλης. Ἄν αὐτὸ ἴσχυε, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ εἶναι ἡ θέση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἡ αὐθεντικὴ, ἀφοῦ: α) δὲν ἐπιτρεπόταν ἡ ταφή νεκρῶν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ β) εἶναι σαφὲς ἡ περιγραφή τοῦ Ἰωάννου (19, 20) καὶ ἀκόμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Πρὸς Ἑβραίους 13, 12), οἱ ὁποῖοι ξεκάθαρα γράφουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη εἴξω ἀπὸ τὴν πόλη, καὶ μάλιστα κοντὰ σὲ μὰ ἀπὸ τις πύλες τοῦ τείχους τῆς. Συγκρούονταν ἔτσι ἡ περιγραφή τοῦ Ἰωσήπου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ 70 μ.Χ. (ὅποτε ἡ καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Τίτο), μὲ τὰ δεδομένα τῆς περιγραφῆς τῆς ἴδιας πόλης ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν γιὰ τὴ μορφή τῆς πόλης τῆ χρονικὴ στιγμὴ τῆς σταύρωσης (τέταρτη δεκαετία μ.Χ.), δηλαδὴ μερικές δεκαετίες νωρίτερα.

Καὶ ἐνῶ καὶ οἱ δύο περιγραφές ἀποδίδουν τὴν ἐκάστοτε πραγματικότητα (ἡ περιγραφή δηλαδὴ τῶν ἀποστόλων τὴν κατάστασι τὸ 33 μ.Χ. καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰωσήπου τὸ 70 μ.Χ.), ἡ ἑλλειψὴ γνώσης γι' αὐτὴν τὴν πολεοδομικὴ εξέλιξη δημιούργησε τὴν ἠθελκωμένη ἢ μὴ σύγχυσι, δεδομένου ὅτι ἡ μορφή τῆς πόλης δὲν ἦταν ταυτίστημι τὸ 33 καὶ τὸ 70 μ.Χ.

Ἔτσι, ἐδῶ ἔρηκε ἕδαφος ἡ πρόθεσι τῶν διαφόρων μεταγενέστερων δυτικῶν ἐρευνητῶν νὰ ἀμφισβητήσουν τὴ μὴ τεκμηριωμένη μὲ γραπτὸ κείμενο ἀπόφασι καὶ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ τόπου ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς κωνσταντινείας οἰκοδομικῆς φάσις τοῦ πακίερου συγκροτήματος. Βεβαίως, ἡ καταγραφή ἢ ἡ ἀναφορὰ μιᾶς παρόμοιας αἰτιολογίας δὲν ἦταν κἀν ἀναγκαία τὸν 1ο μ.Χ. αἰῶνα (ὅταν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἁγία Ἐλένη, μὲ τὸν ἐπίσκοπο Ἱερουσαλῶν Μακάριο καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα Ζηρόβιο, ξεκινούσαν τὴν ἀνέγερσι τοῦ συγκροτήματος τῆς Ρωτόντας, τοῦ αἱθρίου, τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀναστάσεως τὸ 326 μ.Χ.), ἀφοῦ οὐδεὶς τότε ἀμφισβητοῦσε τὸν αὐθεντικὸ τόπο τοῦ Πάθους. Τὸν τόπον αὐτὸν εἶχε

⁶ Φλάβιος Ἰωσήπος, Ἰουδαϊκὸς πόλεμος, II, 1. Πρὸς ἐπίσημ. G. Kroll, *Auf den Spuren Jesu*, Στουτγάρδη 1988, σ. 371.

περισσότερη ή ζωντανή παράδοση και τίν είχε ουσιαστικά επικυρώσει ή απόφαση του αυτοκράτορα Ἀδριανού, τό 135 μ.Χ., νά καλύψει τά δύο σημαντικά τεκμήρια τοῦ θείου Πάθους, τόν Τάφο καί τόν Γολγοθά, καί στή θέση τους νά ἀνεγείρει εἰδωλολατρικό νάο ἀφιερωμένο στήν Ἀφροδίτη, κατά τόν Εὐσέβιο.⁷

Ἦταν αὐτό μιᾶ σημαντική πολιτική πράξη τοῦ Ἀδριανού, ὁ ὁποῖος θέλησε ἔτσι νά τιμωρήσει μέ τήν damnatio memoriae τοὺς ἀρνούμενους νά ἀναγνωρίσουν τή θεϊκή του ιδιότητα ὀπαδοῦς τοῦ Ναζωραίου, ὥστε νά ἀδυνατίσει τά τεκμήρια τῆς πίστεως τους. Αὐτή ἡ αυτοκρατορική πράξη μόνη τῆς μπορούσε νά εἶναι γιά τοὺς ἀμφισβητιῆς τῆς αὐθεντικότητος ἢ πειστικότερη ἀπάντηση.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἐντονη διαμάχη τῶν τελευταίων αἰώνων γιά τό αὐθεντικό ἢ μή τῆς θέσεως τοῦ πανόρου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὀδήγησε στήν ἀναζήτηση ἄλλων τοποθεσιῶν —δίδεκα συνολικά— γύρω ἀπό τήν πόλη τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰ ὅποιες κατά καιροὺς προτάθηκαν ἀπό διάφορους ἐρευνητές.

Ἐδῶ δέν ἔχει βέβαια νόημα νά ἐπαναλάβουμε τήν ἀσκοπή καί ἀκαρῆ πλέον αὐτή ἀναζήτηση, τήν ὁποία ὁ ἀναγνώστης πού τυχόν ἐξακολουθεῖ νά ἀμφιβάλλει μπορεῖ νά παρακολουθήσει στήν ὑποσημειούμενη βιβλιογραφία.⁸

Σκόπιμο ἦμως εἶναι νά σημειωθῶν τά σημαντικότερα ἱστορικά καί ἀρχαιολογικά τεκμήρια, τά ὁποῖα διευκρινίζουν πλέον τό θέμα καί ἴσως ἐξηγοῦν κατά ἕναν τρόπο τή βάση τῆς ἀντίρρησης τῆς μερίδας αὐτῆς τῶν ἀμφισβητιῶν.

Στήν ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἱερουσαλῶν σημειώνεται μιᾶ ἐξαρση τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος καί τῆς επέκτασῆς τῆς τόν 2ο αἰῶνα πρὶν ἀπό τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ. Κρίσιμη φάση εἶναι ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἀσμοναίων, ὅπως τήν περιγράφουν τά βιβλία τῶν Μακκαβαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (167-63 π.Χ.). Μέχρι τότε ἡ Ἱερουσαλήμ ἦταν σχετικᾶ μικρὴ σέ ἔκταση πόλη. Ὁ πυρήνας τῆς παρέμενε ἡ πόλη τοῦ Δαβὶδ καί ὁ Ναός, ὅπως ξανακτίσθηκε τό 516 π.Χ., μετὰ τήν ἐπιστροφή τῶν Ἑβραίων ἀπό τή Βαβυλώνα, χάρι

⁷ Εὐσέβιου, *Βίος Κωνσταντίνου*, III, 26: «[...]τῆς γῆς ὑπερθε δευόν ὡς ἀληθῶς ταρεῖνα ψυχῶν ἐπισκευάζουσι [νεκρῶν εἰδώλων], σκότιον Ἀφροδίτης ἀκολάτω δαίμονι μυχόν οἰκοδομησάμενοι, κάπειτα μισαρῶς ἐνταυθοῖ θεσίας ἐπὶ θεῶν καὶ ἐνεργῶν θεμῶν ἐπισπένδοντες[...].»

⁸ Βλ. Κ. Δ. Καλοκίρης, *Τό ἀρχιτεκτονικό συγκρότημα...*, ὅ.π., σ. 35 κ.ε.

στό διάταγμα τοῦ Κύρου (538 π.Χ.) καί ἀργότερα τήν ἀνάδειξη τῶν Ἑσδρα (457 π.Χ.) καί Νεεμίας (445 π.Χ.) σέ σημαντικούς ἀναδιοργανωτές τοῦ ἐβραϊκοῦ ἔθνους καί τῆς πρωτεύουσάς του.⁹

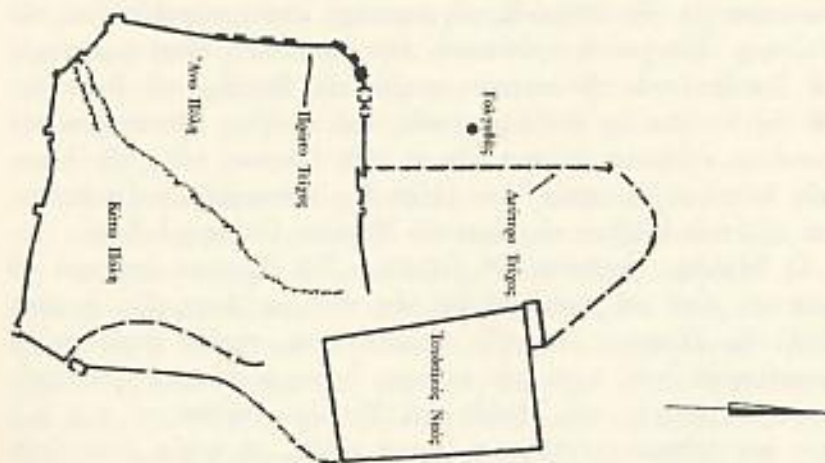
Ὁ τελευταῖος ἐπισκευάζει τά τείχη τῆς πόλης, ἀλλά οὐσιαστικά ἡ ἔκτασή της εἶναι μικρή, ὅπως καί ὁ πληθυσμός της. Ἡ νέα αὐτή φάση τῆς πόλης φαίνεται ὅτι εἶναι μικρότερη σέ ἔκταση ἀπό τήν προηγούμενη, πρὶν ἀπό τήν καταστροφή τοῦ πρώτου Ναοῦ ἀπό τόν Ναβουχοδονόσορα (586 π.Χ.), καί ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν μέχρι τόν 2ο αἰῶνα π.Χ. μᾶς στερεῖ τή γνώση γιά τή ζωή καί τήν ἐξέλιξη τῆς πόλης γιά 350 περίπου χρόνια.

Ἡ περίοδος τῶν Ἀσμοναίων σημαίνει επέκταση τῆς πόλης πρὸς δυσμᾶς καί ταυτόχρονα ἐπίδραση τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ τρόπου ζωῆς καί οἰκοδομῆς στή διαμόρφωσή της. Μετά τή νίκη τοῦ Ἀντιόχου Γ' ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου (200 π.Χ.), οἱ Σελευκίδες ἀπό τήν Ἀντιόχεια θά ἔχουν τήν κυριαρχία τῆς Παλαιστίνης καί θά συμβάλουν ἔντονα στήν ἀνάπτυξη τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁμάδες ἐλληνοφώνων (Hellenizers) θά καταλάβουν τό δυτικό τμήμα τῆς ἐπεκτεινόμενης πόλης καί θά δημιουργήσουν ἐδῶ ἕνα χαρακτήρα ἐλληνικό, ἀκριβῶς μέσα στό νέο ἀστικό κέντρο τῆς Ἱερουσαλήμ. Τό μεγαλύτερο οἰκοδομικό ἔργο τῆς δυναστείας τῶν Ἀσμοναίων εἶναι ἡ κατασκευή τοῦ τείχους, τό ὁποῖο ὁ Ἰώσηπος ὀνομάζει παλαιόν τεῖχος.

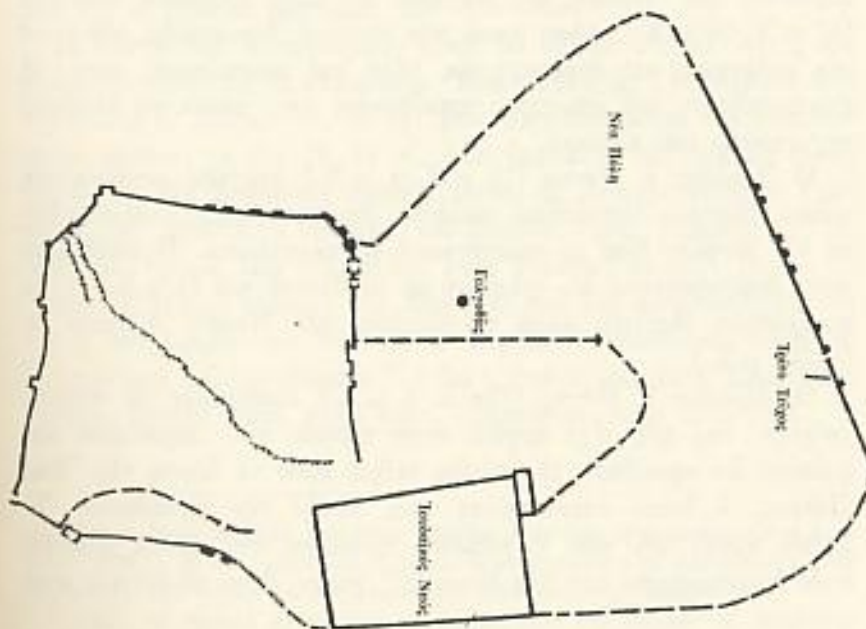
Οἱ σχετικές ἀρχαιολογικές ἐρευνες ἔδειξαν ὅτι αὐτό τό τεῖχος πρέπει νά κτίσθηκε στά μέσα τοῦ 2ου αἰῶνα π.Χ., πράγμα πού ἐπισημαίνεται καί ἀπό τό Α' βιβλίον τῶν Μακκαβαίων (10, 10), ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰωκιάθαν ὁ Ἀσμοναῖος ἄρχισε τήν κατασκευή τοῦ τείχους τῆς πόλης καί κτιρίου ἐπάνω στό ὄρος Σιών. Τό ἔργο ολοκληρώνεται ἀπό τόν ἀδελφό του Σίμωνα. Στό σημεῖο αὐτό δημιουργεῖται ἀργότερα ἀπό τόν Ἰώσηπο σύγχυση ὡς πρὸς τή χρονολόγησή αὐτοῦ τοῦ τείχους (τοῦ «παλαιοῦ» = πρώτου τείχους κατὰ τόν Ἰώσηπο), μέ τήν ἔννοια ὅτι τό ἀνάγει στήν ἐποχή τῆς δυναστείας τοῦ Δαβὶδ, δηλαδή τοῦ πρώτου Ναοῦ, ἐνῶ στήν πραγματικότητα οἱ Ἀσμοναῖοι ἐνσωμάτωσαν ἢ περιέλαβαν στό πρώτο-«παλαιό» αὐτό τεῖχος ἐρείπια τείχους τῆς περιόδου τοῦ πρώτου Ναοῦ (πρὶν ἀπό τό 586 π.Χ.).

⁹ Βλ. τά σχετικά βιβλία τῆς Παλαιῆς Διαθήκης Ἑσδρας καί Νεεμίας, ὅπου περιγράφονται τά γεγονότα αὐτά τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. πού ἀναφέρονται στήν ἐβραϊκή ἱστορία.

ΧΑΡΤΗΣ ΙΕΡΟΣΑΛΗΜ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΧΑΡΤΗΣ ΙΕΡΟΣΑΛΗΜ 41-70 μ.Χ.

Ἱερουσαλήμ: διαδοχικὴ ἐξέλιξις τῶν τειχῶν τῆς πόλεως

Ἡ επέκταση καὶ ἡ ὀχύρωση τῆς πόλης πρὸς δυσμὰς σήμαινε βέβαια τὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς καί, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, καὶ τὸν ἐξελληνισμό τῆς. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ εἰρήπια τῶν ἀνασκαφῶν μαρτυροῦν τὴν κυριαρχία τῆς ἐλληνικῆς τεχνολογίας, ἰδιαιτέρως στὰ σπίτια τῶν πλουσίων. Ἐπισχυτική πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου γιὰ τὴν ἀνάγερση κτιρίου τῆς Βουλῆς, τοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Κεσίστος (= αὐλῆς μὲ στοά), πού συνήθως προσαρτᾶται στό Γυμνάσιο, κτίσματα γνωῖμα ἤδη σέ κάθε ἐλληνική πόλη. Οἱ Ἀσμοναῖοι ἀνήγειραν ἐδῶ, στήν Ἄνω Πόλη τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀνάκτορο, ἀπὸ τό ὁποῖο ἔβλεπαν τό χῶρο τοῦ Μεγάλου (δεύτερου) Ναοῦ.

Ὁ Ἡρώδης Ἀγρίππας Β' (50-93 μ.Χ.) ἐξωράισε ἀργότερα τό ἀνάκτορο αὐτό καὶ προσέθεσε καὶ νέα πτέρυγα. Δυστυχῶς, ἡ φάση αὐτὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιρροῆς ἐξαφανίσθηκε, σχεδόν χωρὶς πολλά ἀρχαιολογικά ἔχνη, κατὰ τὴν ἐπόμενη ἐντονη οἰκοδομική δραστηριότητα, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρώδη τοῦ Μεγάλου (πέθανε τό 4 μ.Χ.), ὅταν ἀνηγέρθησαν μεγάλα καὶ ἰσχυρά κτίρια, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦσαν βαθεῖς θεμελιώσεις, ὥστε νά ἐξαφανίσουν τὰ προϋπάρχοντα.

Ἡ ἐπόμενη οἰκοδομική φάση περιλαμβάνει τὴ δυναστεία τοῦ ἀναφερθέντος ἤδη Ἡρώδη τοῦ Μεγάλου καὶ τοὺς Ρωμαίους διοικητές (67 π.Χ.-70 μ.Χ.), φάση κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἱερουσαλὴμ φθάνει σέ νέα κορύφωση καὶ επέκταση ὡς πόλη καὶ πρωτεύουσα, ἴσως τὴ σημαντικότερη τοῦ ἀπώτερου παρελθόντος τῆς, πάντα σέ ἐλληνική τεχνολογία καὶ κλίμακα.

Ὁ Ἡρώδης ὁ Μέγας (73 π.Χ.-4 μ.Χ.) ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ κτίρια (Θέατρο, Ἱπποδρόμιο, παλάτια, ὀχυρώσεις κ.λπ.) καὶ ἀνανέωσε τὸν Μεγάλον Ναόν μὲ πρωτόγνωρη μεγαλοπρέπεια. Ἡ οἰκοδομική αὐτὴ δραστηριότητα δὲν τελείωσε μὲ τό θάνατό του (4 μ.Χ.), ἀλλὰ συνεχίσθηκε ἰδιαιτέρως κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Ἡρώδη Ἀγρίππα Α' (41-44 μ.Χ.).

Ὁ Ἡρώδης ὁ Μέγας (73 π.Χ.-4 μ.Χ.) ἐπισκέυασε τό «πρῶτο τεῖχος», πού ἤδη εἶχε ἀρχίσει στήν περίοδο τῶν Ἀσμοναίων, καὶ φαίνεται ὅτι προσέθεσε τό δεύτερο τεῖχος πρὸς τὰ βόρεια τῆς Ἄνω Πόλεως, ἡ ὁποία ἐπεκτεινόταν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ἡ πορεία αὐτοῦ τοῦ νέου τειχισμένου τμήματος τῆς πόλης φαίνεται στὸν δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Μπαχάτ¹⁰ χάρτη, ὅπου τό δεύτερο αὐτό

¹⁰ Λεπτομερὴ περιγραφή ὄλων αὐτῶν τῶν μεταβολῶν στό ἀρτικό σῶμα τῆς πόλης

τειχος συνδέεται με τό πρώτο στην πύλη Gennath (Κήπων) δυτικά, και καταλήγει στον πύργο Antonia (κτισμένο επίσης από τον Ήρώδη τον Μέγα) ανατολικά, σε άμεση επαφή με τον περίβολο του Μεγάλου Ναού. Τό δεύτερο τείχος έχει προς βορρά ορθογωνική και στη συνέχεια καμπυλωμένη διαδρομή προς ανατολάς και αποτελεί, χάρι στα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουμε από αυτό, τό κλειδί για τήν κατανόηση τής μορφής τής πόλης κατά τή χρονική στιγμή τής σταύρωσης.

Από τήν αναπαριστάμενη διαδρομή του γίνεται σαφές ότι οι τόποι τής σταύρωσης και τής ταφής του Θεανθρώπου βρίσκονται έξω από τήν τειχισμένη πόλη, καθώς τό δεύτερο αυτό τείχος αφήνει σε μικρή απόσταση εκτός πόλεως τό παλιό εγκαταλελειμμένο λατομείο, όπου βρίσκονται ό Τάφος και ό Γολγοθές. Έτσι ή αρχαιολογική έρευνα φαίνεται να δίνει τήν οριστική απάντηση στο θέμα τής αθλητικότητας του τόπου του Πάθους, με τήν έννοια ότι οι τάφοι που βρίσκονταν στην περιοχή, όπου ό Κωνσταντίνος ό Μέγας και ή Άγία Έλένη άνήγειραν τό ιερό συγκρότημα άφειλαν (σεβόμενοι τά ισχύοντα τής εποχής) να βρίσκονται εκτός τής οχυρωμένης πόλης, πράγμα που αναφέρουν άκριβώς και οι γραπτές μαρτυρίες των αποστόλων.

Τά ευαγγελικά αποσπάσματα είναι: α) Ματθ. 27, 31: «[...] και άπήγαγον αυτόν εις τό σταυρώσαι. Έξερχόμενοι δε[...]» (δηλαδή από τήν πόλη) β) Μάρκ., 15, 20 «[...]και εξαγωγήσιν αυτόν ίνα σταυρώσωσιν αυτόν», γ) Ίω. 19, 17 «[...]και βαστάζων τόν σταυρόν αυτού εξήλθε εις τόν λεγόμενον κρανίου τόπον, ως λέγεται έβραϊστί Γολγοθά[...]». Επίσης, ή έπιστολή του Παύλου Προς Έβραίους 13, 12: «ού και Ίησοῦς έξω τής πύλης [τής πόλεως] έπαθε[...]».

Βέβαια, τόσο ή αναφορά του Ίωσήπου, που ήδη μνημονεύθηκε, όσο και ή πληροφορία του Μελίτωνος Σάρδεων¹¹ (έπισκόπου κατά τό δεύτερο μισό του 2ου αιώνα μ.Χ.), ότι ό Ίησοῦς «έν μέση Ίερουσαλήμ έπαθε», δηλαδή μέσα στην πόλη, εξηγούνται τώρα άπολύτως. Ό

παράθετει ό Ντάν Μπαχάτ στον τόμο *The Illustrated Atlas of Jerusalem, Carta Jerusalem*, 1990, σ. 34 κ.έ., μεταβολές οι οποίες εικονογραφούνται με διαδοχικούς χάρτες τής μορφής των τειχών και τής εσωτερικής οργάνωσης τής Ίερουσαλήμ.

¹¹ Πρβλ. τά σχετικά με τό θέμα μας περιεχόμενα στο κείμενο του Μελίτωνος Σάρδεων στα δύο πρόσφατα έργα: α) Κ. Δ. Καλακύρης, *Τό αρχιτεκτονικό συγκρότημα...*, ό.π., σ. 41 κ. έ. και β) Μ. Biddle, *The Tomb of Christ*, ό.π., σ. 60 κ.έ.

Ίώσηπος γράφει τὰ ἔργα του (Ίουδαϊκὴ ἀρχαιολογία, Ίουδαϊκὸς πόλεμος,) μετὰ τὸ 70 μ.Χ., ἐνῶ ὁ Μελίτων γύρω στὸ 160 μ.Χ. Ἦδη ὅμως στὴ βασιλεία τοῦ Ἡρώδη Ἀγρίππα Α' (41-44 μ.Χ.) σχεδιάζεται τὸ τρίτο τεῖχος καὶ ολοκληρώνεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ζηλωτῶν, τὸ 41-44 μ.Χ., καὶ μέχρι τὸ 67-69 μ.Χ.¹² Τὸ τρίτο αὐτὸ τεῖχος διατρέχει τὸ χῶρο ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν πύργου Ἰπποκῶ (τὴ σημερινὴ πύλη τῆς Γάφρας), προχωρεῖ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ καὶ στὴ συνέχεια βορειοανατολικά καὶ νοτίως ὀρίζοντας μὴ νέα, μεγάλη ἔκταση, ἀτείχιστη μέχρι τότε, ἢ ὅποια διπλασιάζει σχεδὸν τὸ μέγεθος τῆς Ἱερουσαλὴμ. Αυτόνομητα, ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Τάφος τοῦ Χριστοῦ βρίσκονται τώρα ἐντὸς τοῦ νέου τειχισμένου τμήματος τῆς πόλης καὶ ἐπιμένως, τόσο ὁ Ίώσηπος ὅσο καὶ ὁ Μελίτων, πού γνωρίζουν αὐτὴν τὴ νέα ἀστική πραγματικότητα, δὲν μπορούν νὰ τὴν περιγράψουν διαφορετικά.

Βέβαια, ὅλες αὐτὲς αἱ θεαματικὲς κατασκευὲς σὲ τεῖχη καὶ κτίρια τῆς περιόδου τῶν Ἀσμοναίων, τοῦ Ἡρώδη καὶ τῶν Ζηλωτῶν, πρόκειται νὰ καταστραφῶν τὸ 70 μ.Χ. ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Τίτο, ὁ ὁποῖος ἱσοπεδώνει τὴν Ἱερουσαλὴμ, γιὰ νὰ τὴν ἀνοικοδομήσει μετὰ ἀπὸ ἐξήντα πέντε χρόνια ἕνας ἄλλος Ρωμαῖος αὐτοκράτορας, ὁ Ἀδριανός.

Στὴ νέα αὐτὴ μορφή τῆς πόλης, τὴν ἀδριανεία, ἀναφέρεται ἰδιαίτερα ὁ Μελίτων Σάρδεων. Κυρίως ἡ φράση τοῦ Μελίτωνος «[...]κακὸς χρόνος [τοῦ Ἰησοῦ] γέγονεν ἐν μέσῳ Ἱερουσαλὴμ[...], ἐπὶ μέσῃ πλατείας καὶ πόλει[...], πάντων ὁράντων[...],» (παρ. 94, στίχ. 724-725) εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος τοῦ χώρου τὴν ἐποχὴ πού ὁ ἐν λόγῳ ἐπίσκοπος ἔγραφε τὴν ὁμιλία του *Περὶ Πάσχα*.¹³

Ἡ ὁμιλία αὐτὴ γράφεται γύρω στὸ 160 μ.Χ., λίγες δεκαετίες δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλης ὡς Αἰλίας Καπιτωλίας ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανό (135 μ.Χ.)

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ μέχρι στιγμῆς ἀρχαιολογικὰ καὶ ἄλλα εὐρήματα γιὰ τὴ μορφή τῆς Αἰλίας Καπιτωλίας,¹⁴ φαίνεται ὅτι αἱ θέσεις τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ Τάφου, καλυμμένες τότε ἀπὸ τὸν Ἀδριανό μὲ τὸ νὰ τῆς Ἀφροδίτης (ἀλλὰ γνωστὲς στοὺς χριστιανούς),

¹² Βλ. Dan Bahat, *The Illustrated...*, ὁ.π., σ. 43.

¹³ Πρβλ. Κ. Δ. Καλοκίρι, *Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ συγκρότημα...*, ὁ.π., σ. 41.

¹⁴ Βλ. Dan Bahat, *The Illustrated...*, ὁ.π., σ. 63 καὶ χάρτης τῆς Ἱερουσαλὴμ, σ. 59.

βρίσκονται πρὸς τὰ βόρεια τοῦ μεγαλύτερου ἀνοικτοῦ καί δημόσιου χώρου, τῆς ἀγορᾶς (Forum) τῆς πόλης, πραγματικά «ἐν μέσῃ πλατεία», ὅπως γράφει ὁ Μελίτων. Ὁ χώρος αὐτός περιβαλλόταν ἀπὸ τέσσερις δρόμους καί συνέπιπτε μὲ τὸ σημερινὸ Μουριστάν, πού γειτνιάζει μὲ τὸ συγκρότημα τοῦ πανίερου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.

Ἀκόμα ἀκριβέστερη τοπογραφικὰ γίνεται ἡ ἀναφορά αὐτῆ τοῦ Μελίτωνος γὰρ τῆ θέσῃ τοῦ Γολγοθᾶ, ἐάν τὸ «ἐν μέσῃ πλατεία» ἐρμηνευθεῖ μὲ τὴν ἀρχαίη σημασίᾳ τῆς λέξης, δηλαδή «πλατεία ὁδός». Ὁ ναός τῆς Ἀφροδίτης, χτισμένος ἐπάνω στὸν Γολγοθᾶ, βρισκόταν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς «πλατείας ὁδοῦ», τῆς ἀδριάνειας *Cardo* τοῦ ρωμαϊκοῦ σχεδίου, καί ἀποτελοῦσε τὸν πλατύτερο δρόμο τῆς Αἰτίας Καπιτωλίνας, ὅπως δείχνει ὁ μεταγενέστερος χάρτης τῆς Μαδθηβᾶ.¹⁵

Καί ἐνῶ μὲ ὅλα τὰ ἀναφερθέντα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα καί τῆ συσχετίσῃ τους μὲ τίς γραπτές πηγές, τὸ θέμα τῆς ἀuthenticότητος τοῦ χώρου τοῦ Πάθους ἔχει ἀτονήσει ὡς πρὸς τὸ ἐρώτημα, ἐάν βρισκόταν ἐντός ἢ ἐκτός τῆς Ἱερουσαλήμ, περιέργως, μὰ νέα διάσταση, ὅπως ἤδη σημειώθηκε στὴν ἀρχή, μὲ δυτικοευρωπαϊκὴ (ἀγγλική) προέλευση πάλι, σημειώνεται τελευταῖα, μεταθέτοντας τὸ θέμα σὲ ἄλλο ἐρώτημα.

Στὸ ἀναφερθὲν βιβλίον τοῦ Manin Biddle, *The Tomb of Christ*, μία ἀκριβῶς ἐνδιαφέρουσα καί ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα γιὰ τὸν «Τάφος τοῦ Χριστοῦ» καί ὄχι τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως διευκρινίζει ὁ συγγραφέας, ἤδη στὸν Πρόλογό του (σ. XI-XII), γράφεται ἡ ἀκόλουθη παράγραφος, ἡ ὁποία ἐπαναθέτει τὸ θέμα τῆς ἀuthenticότητος ἀπὸ μιά ἄλλη γωνία:

Μία λέξη μπορεῖ νὰ λεχθεῖ γιὰ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου Ὁ Τάφος τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως ἐκτιθεταί παρακάτω, δέν εἶναι γνωστὸ γιατί ὁ λαξευμένος τάφος, πού τώρα καλύπτεται ἀπὸ τὸ ἱερό κουβούκλιον [Edicule], ταυτίσθηκε τὸ 325/326 ὡς ὁ τάφος στὸν ὁποῖο τέθηκε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ¹⁶ νωρὶς τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας τῆς σταύρωσης. Ἄν εἶχα

¹⁵ Πρὸβλ. τὴν ἐπίσης πρόσφατη μνημειώδη ἔκδοσιν Μ. Piccirillo καί Ε. Alliata (ἔργα.), *The Madaba Map Centenary 1897-1997, Travelling Through the Byzantine Umayyad Period*, Πρακτικά τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου, 7-9 Ἀπριλίου 1997, Ἱερουσαλήμ 1999, καί ἰδιαιτέρα τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Υ. Tsafir, "The Holy City of Jerusalem in the Madaba Map", σ. 155 κ.έ., μὲ πλούσιο εἰκονογραφικὸ ὕλικό.

¹⁶ Οἱ ὑπογραμμίστικες δεξιές μου.

πιλοφορήσει τό βιβλίον Ὁ Τάφος τοῦ Ἰησοῦ, θά εἶχα προδικάσει αὐτό τό ζήτημα καί θά εἶχα περιφύσει [qualified] τήν πρόθεσή μου νά γράψω μιά αὐστηρά ἀποσπασματική [detached] καί ἀνεξάρτητη ἔκθεσι [account], στηριγμένη ἀκριβῶς σέ ἐξακριβωμένη μαρτυρία. (σ. XII)¹⁷

Μέ τήν ἐξαιρετικά προσεγμένη ἀλλά καί σαφή αὐτή διατύπωση ὁ Μάρτιν Μπίντλ νομίζω ὅτι ἐπιδιώκει τή γέννηση μιᾶς νέας ἀμφιβολίας ὡς πρός τήν αὐθεντικότητα τοῦ εὐρύτερου χώρου τοῦ Γολγοθᾶ καί τοῦ Κήπου, ἀλλά καί ὡς πρός τήν ταυτότητα τοῦ ἴδιου τοῦ Τάφου. Μέ ἄλλα λόγια λέει ὅτι στόν εὐρύτερο αὐτό χῶρο θρυσκόταν ὁ Τάφος, ἀλλά δέν γνωρίζουμε ἂν εἶναι ὁ αὐθεντικός Τάφος, ἐκεῖνος πού περιέχεται στό ἱερό κουβούκλιο σήμερα, ἢ ἄλλος τάφος δίπλα ἢ παραπέρα, καθώς ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν καί ἄλλοι λαξευμένοι τάφοι στό πρῶην λατομεῖο καί τώρα Κήπο, ἀλλά καί σέ ἄλλες θέσεις καί τοποθεσίες.

Ἄφ'οὔ ὁ συγγραφέας θέτει ἔτσι τό σπέρμα τῆς ἀμφιβολίας ἤδη στόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου, συνεχίζει τή διαθρωτική προσπάθεια ἀμφισβήτησης στή συνέχεια, σχολιάζοντας τά κείμενα τῶν ἀποστόλων, στά ὁποῖα καί μόνο γίνεται λόγος γιά τόν Τάφο. Ἔτσι, σέ ἄλλη θέση, προκαταλαμβάνει τόν ἀναγνώστη ὑποβάλλοντας τήν ἰδέα καί γιά τή μὴ ἀπόλυτη ἐγκυρότητα τῆς ἀποστολικῆς μαρτυρίας μέ τή φράση τήν ὁποία προτάσσει στά εὐαγγελικά ἀποσπάσματα:

Εἶναι προφανές ὅτι οὐδεὶς ἀπό τοὺς συγγραφεῖς [εὐαγγελιστές] ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας τῶν γεγονότων ἐκείνης τῆς ἡμέρας [τῆς ταφῆς] καί δέν ἀποτελεῖ ἐκπληξη ἐπομένως ὅτι οἱ περιγραφές πού προτρέφουν δέν εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου συνεπεῖς[...].¹⁸

Ἡ λογική ὁμοῦς δύναμη αὐτοῦ τοῦ σχολίου εἶναι ἐπίσης προβλημα-

¹⁷ Ἡ διατύπωση στά ἀγγλικά ἔχει ὡς ἑξῆς: "A word may be said about the title, *The Tomb of Christ*. As explained below, it is not known why the rock-cut tomb now covered by the Edicule was identified in 325/6 as the tomb in which the body of Jesus was laid in the early evening of the day of crucifixion (pp. 19, 66). To have called the book *The Tomb of Jesus* would have prejudged this issue, and would have qualified my intention to write a rigorously detached and independent account based strictly on verifiable evidence." Προφανῶς ἡ ἐπιλογή τοῦ ὀνόματος Χριστός ἀντί τοῦ Ἰησοῦς ἀπό τόν συγγραφέα σημαίνει ὅτι Χριστός εἶναι ὁ ἐκλεκτός, ὁ χρισμένος μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ τό ὄνομα Ἰησοῦς ἀφορᾷ τήν ἀνθρώπινη φύση τοῦ νεκροῦ.

¹⁸ Πρβλ. M. Biddle, *The Tomb of Christ*, ὁ.π., σ. 54: "It is probable that none of the writers witnessed the events of that day and no surprise therefore that the accounts they provide are not entirely consistent[...]"

τική, ἀφοῦ ἀμφισβητεῖ τὴν ταυτότητα τοῦ Τάφου μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ τρεῖς τουλάχιστον εὐαγγελιστές (Μάρκος, Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης), μαθητές ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰησοῦ, δὲν παρακολούθησαν τὴν ταφὴν (ὥστε νὰ πιστοποιήσουν σέ ποιόν Τάφο ἐτάφη;). "Ἐστω καὶ ἐάν αὐτὸ ἀλήθειαι, ἦταν δύσκολο νὰ τὸ πληροφορηθοῦν ἀπὸ τίς γυναῖκες (τίς δύο Μαρίας καὶ τὴ Σαλώμη), πού ἐπέστρεψαν μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν στὸν Τάφο τὰ ξημερώματα τῆς ἐπόμενης ἡμέρας.¹⁹

Γενικά, ἡ ὅλη διαπραγματεύσιμη τῆς ιστορικῆς ἔρευνας γιὰ τὸν Τάφο τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν Μπίντλ χαρακτηρίζεται τόσο ἀπὸ τὴν ἐξαντλητικὴν συλλογὴν, χρήσιν καὶ ἀξιολόγησιν ὅλων τῶν πηγῶν, τῶν ὑπαρχόντων σχετικῶν στοιχείων καὶ τῶν διαθέσιμων πληροφοριῶν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ διαβρωτικὸ πνεῦμα τῆς ἀμφιβολίας γιὰ τὴν αὐθεντικότητα, ὅπου ὅμως ὡς ἐπιχειρήματα ἐμφανίζονται κατὰ κύριον λόγον ἀκραῖα, σοφιστικά ἢ λογιζοφανῆ ἐρωτήματα ἢ κρίσεις, χωρὶς ιστορικὴ τεκμηρίωσι, πού δὲν μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν πειστικὴ ἀνατροπὴ τῆς ἐδρανωμένης ἀπὸ τίς ἀρχαιολογικὰς ἔρευνας καὶ τίς ιστορικὰς μαρτυρίας θέσεως τοῦ Τάφου καὶ τῆς σταύρωσης. Διαμορφώνεται ὅμως ἐκ νέου μιὰ παρόμοια ἀτμόσφαιρα ἀμφιβολίας, ὅπως μὲ τὰ δημοσιεύματα τῶν προηγουμένων ἀμφισβητιῶν, ἡ ὁποία χρειάζεται ἀπάντησιν. Διαφορετικά, μπορεῖ νὰ ἀρχίσει ὁ ἴδιος φαῦλος κύκλος ἐρωτημάτων, ὅπως καὶ πρὶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ κωνσταντινεια περίοδος δὲν μᾶς ἄφησε τὴν ἀπόδειξιν ὅτι αὐτός, καὶ ὄχι ἄλλος, εἶναι ὁ αὐθεντικὸς Τάφος.

* * *

Βέβαια, ἀμφισβητήσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους στηρίζονται εὐτυχῶς σὲ ψευδοερωτήματα. Θὰ μποροῦσε ἐπομένως νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι, ἂν ὑπῆρχε ἔστω ἐρωτηματικὸ ἢ αὐθαίρετη ἐπιλογή τοῦ Τάφου ἀπὸ τοὺς συντελεστές τῆς πρώτης (κωνσταντινειας) χριστιανικῆς οἰκοδομικῆς φάσεως, θὰ εἶχε ἀπὸ τότε τεθεῖ ἡ ἀμφισβήτησις. Οὐτε ὅμως γιὰ τὸν

¹⁹ Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Μάρκου (16, 7) εἶναι σαφές ὡς πρὸς τὴν ἐνημέρωσιν ὅλων τῶν μαθητῶν: «[...] ἀλλ' ὑπάγετε εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ[...] ὅτι πρόφγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν[...]», ὅπως καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ἰωάννη (20, 18): «[...] ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς ὅτι εὗρακε τὸν Κύριον καὶ εἶπεν ταῦτα αὐτῇ[...]».

ειρύτερο χώρο ούτε για τόν συγκεκριμένο Τάφο τέθηκε στην πρώτη χιλιετία (ή όποια είναι και πλησιέστερη προς τά γεγονότα) παρόμοιο ερώτημα, αλλά ούτε και από τούς χριστιανούς του άμεσου γεωγραφικού περιβάλλοντος μέχρι σήμερα, οι όποιοι μάλιστα έχουν αποδείξει με τίς αντιπαραθέσεις τών αιρέσεων κατά τούς ίδιους αυτούς παλαιοχριστιανικούς χρόνους πόσο λεπτολόγοι, διερευνητικοί και αντιρροηστές μπορούσαν νά είναι για ζητήματα λιγότερο χειροπιαστά και συγκεκριμένα. Θά άφηναν επομένως άθικτο οι άζωματούχοι και οι πιστοί τής νέας θρησκείας τυχόν θέμα αύθεντικότητας (στις διαδοχικές οικουμενικές και τοπικές Συνόδους) τών μαρτυρίων του θείου δράματος, άν δέν υπήρχε άπόλυτη θεβαιότητα για τήν ταυτότητα τόπων και γεγονότων, επάνω στην όποια στηριζόταν ή πρωτοφανής πίστη τών χιλιάδων μαρτύρων τών διωγμών αυτών τών αίωνων.

Άν υπήρχε έστω και ύπαφία παρόμοιας άμφιβολίας, δέν θά είχε ξεσηκώσει κύματα διαμαρτυρίας και άπόρριψης από τίς χιλιάδες φανατικούς πιστούς πρίν και μετά τήν αναγνώριση του χριστιανισμού ή από τήν πλειάδα εξαίρετων πνευμάτων —θεολόγων και Πατέρων τής Έκκλησίας— τών πρώτων αίωνων; Δέν άποτελεί έτσι τήν καλύτερη ex silentio άπόδειξη τής αύθεντικότητας ή περίτρανη άπουσία κάθε άμφισβήτησης από τούς χριστιανούς τής πρώτης χιλιετίας;

Οι άποδείξεις επομένως πού ζητούνται από τούς άμφισβητίες του τέλους τής δεύτερης χιλιετίας στερούνται άντικειμενικού νοήματος, άφοϋ άπαιτούν από τούς σύγχρονους ή χρονικά έγγύτερους μάρτυρες τών τόπων τών δραματικών αυτών γεγονότων νά υποθέτουν τίς μεταγενέστερες αυτές άμφισβητήσεις γι' αυτούς και νά σκεφθούν νά τίς απαλείψουν, αφήνοντας ειδικές γραπτές μαρτυρίες για τήν αύθεντικότητά τους. Αυτό οδηγεί τό θέμα σε πρωτοφανή άπαίτηση σφιστικού προβληματισμού.

Πρός άνθρωπος έββαιος για τήν ταυτότητα ενός πράγματος σκέπτεται νά τήν κατοχυρώσει με «εξακριβωμένες μαρτυρίες» για τήν περίπτωση πού σε μεταγενέστερους χρόνους θά μπορούσε νά γεννηθεί άμφισβήτηση; Κάτι τέτοιο θά μπορούσε νά συμβεί μόνο εάν σύγχρονοί του πρόβαλλαν άμφιβολίες και αντιρρήσεις, ώστε νά υπήρχε λόγος κατοχύρωσης, ή εάν κάποιο άλλο ντοκουμέντο είχε παρουσιασθεί κατόπιν ως ένδειξη ή άπόδειξη μή αύθεντικότητας.

Σύμφωνα με αυτή τή σύγχρονή μας άμφισβητική σκέψη, ή όποια όμως δέν προσκαμίζει ντοκουμέντα αλλά θεωρητικές κατασκευές άμφι-

σβήτησης, ὅλες οἱ μαρτυρίες γιά τόπους καί γεγονότα τοῦ παρελθόντος πού δέν φέρουν ἀρεστή ἀπόδειξη ἀμφισβητοῦνται. Οἱ θεωρίες βέβαια αὐτές μποροῦν νά διατυπώνονται καί νά μὴ ἀπορρίπτονται ὡς παράλογες, σέ περιόδους σκεπτικισμοῦ καί γενικότερης τάσης ἀμφισβήτησης—ἰδιαίτερα τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας—, στήν πραγματικότητα ἔμως ἐδράζονται σέ λογικό σφάλμα: ἡ ἀπόδοση τῆς ιδιότητος τῆς ταφῆς τοῦ Ἰησοῦ π.χ. στό μνημεῖο, τό ὁποῖο περιέχεται ἀπό τό 326 μ.Χ. στό συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ παντέρου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως στά Ἱεροσόλυμα, δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ δεκάδες αἰῶνες ἀργότερα χωρίς ἀποδείξεις, ὅταν δέν ἀμφισβητήθηκε τό 326 μ.Χ. ἀπό κανέναν.

Σέ ἀντίθετη περίπτωση, ἀφαιρεῖται τό δικαίωμα τῶν ἀνθρώπων μᾶς ἱστορικῆς στιγμῆς (ἐδῶ τοῦ 326 μ.Χ.) νά ὑπερασπισθοῦν τήν ἀλήθεια τῆς ἀπόρατῆς τους, λόγω τῆς μὴ ἀντιστρεψιμότητος τοῦ χρόνου καί κατά συνέπεια τῆς ἀδυναμίας τους νά παρουσιάσουν σήμερα τίς ἀποδείξεις αὐτῆς τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία τότε δέν εἶχε ἀνάγκη ἀποδείξεων ὡς ὁμόφωνη παραδοχή, ἄρα ἦταν ἀληθινή καί ἀναμφισβήτητη.

Ἡ ἀμφισβήτησή της, ἔμμεση ἢ ἄμεση, ἀποτελεῖ ἐπομένως λογική ἀνακολουθία ἢ παραλογισμό (κατά τήν ἐπιστήμη τῆς Λογικῆς) τοῦ τύπου:

Ὁ 4ος μ.Χ. αἰώνας θεωρεῖ ὁμόφωνα τόν Τάφο τοῦ ἱεροῦ κουβουκλίου ὡς ἀνήκοντα στόν Ἰησοῦ.

Ὁ 20ός μ.Χ. αἰώνας δέν ἔχει ἀποδείξεις γι' αὐτό, πέραν τῆς ὁμοφωνίας τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα.

Ἄρα ὁ Τάφος τοῦ ἱεροῦ κουβουκλίου μπορεῖ νά εἶναι ἢ νά μὴ εἶναι τοῦ Ἰησοῦ!

Ὁ συλλογισμός εἶναι αὐθαίρετος, μὴ στηριζόμενος οὔτε σέ ἀντικειμενικά γεγονότα οὔτε σέ ἀποδεκτά ἐπιχειρήματα. Κάτι πού θεωρεῖται ὀρθό σέ μιᾶ χρονική στιγμή δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀμφισβητήσιμο σέ μιᾶ ἄλλη, χωρίς λόγο ἢ ἀποκάλυψη νέων στοιχείων, ἀντικρουόντων ἢ ἀμφισβητούντων τήν ὁμόφωνη ἀπόψη τῆς χρονικῆς στιγμῆς πού καθιέρωσε τήν ταυτότητα ταφικοῦ μνημείου καί ταφικοῦ γεγονότος.

Θά μπορούσε ἀκόμα ὁ συλλογισμός αὐτός νά θεωρηθεῖ καί σκόπιμα διαστρεβλωτικός ἢ ἀποσιωπητικός τῆς τότε περιγραφόμενης πραγματικότητος. Ἄν μελετήσουμε δηλαδή προσεκτικά τίς γραπτές πηγές τῆς κωνσταντινείας περιόδου, μᾶς δίνουν ἔμμεσα καί γραπτά ἀκόμα τή ρητή βεβαιότητα γιά τήν ἀληθινότητα τοῦ Τάφου.

Πόσο εύφύτατα διαδεδομένη ήταν αυτή η βεβαιότητα συναγεται από μία παρενθετική φράση του κειμένου του Ευσέβιου (Βίος Κωνσταντίνου, 3, 26). Εκεί, γράφοντας για τή φωτισμένη πρωτοβουλία του Μεγάλου Κωνσταντίνου να αποκαλύψει τόν Τάφο του Ίησοῦ, ὁ Εὐσέβιος περιγράφει τόν Τάφο ὡς τόν «χωρον αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν δεδηλωμένον[...], λήθη τε καὶ ἀγνοία παραδεδομένον[...], ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἢ ἐπιβουλὴ τῶν ἐχθρῶν τὸν εἶχε κρύψει μὲ ἀκάθαρτα ὕλαια («πάσαις οὐ καθαραῖς ὕλαις ἐχθρῶν ἐπιβουλαῖς κατακεκρύφθαι»).

Σὲ αὐτόν τόν «δεδηλωμένον χωρον» λοιπὸν γίνεται ἡ ἀνασκαφὴ τὸ 326 μ.Χ., ἡ ὁποία φέρει πάλι στὸ φῶς «τὸ σωτήριον ἄντρον» καὶ τὸ χωρὸ τοῦ «ἀγιωτάτου ἐκείνου πάθους ὑπὸ τῇ γῆ πάλαι κρυπτόμενον τσαύταις ἐτῶν περιόδαις λαθεῖν[...]. Σὲ ὅλες αὐτές τις περιγραφές τῆς περιόδου πουθενά δὲν σημειώνεται ἶχνος ἀμφιβολίας ἢ ἀμφισβήτησης τοῦ συγκεκριμένου «δεδηλωμένου» χώρου.

